

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Селіхов Д.А.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-2109-9172*

Селіхов Д.А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування.

У статті досліджуються механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (ВПО) органами місцевого самоврядування в Україні. Внаслідок збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму, кількість ВПО значно зросла, що створює серйозні виклики для держави та суспільства. Автор аналізує правову базу, яка регулює права ВПО, включаючи Конституцію України, Закони «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та «Про місцеве самоврядування в Україні», а також міжнародні нормативні акти. Розглядається практичний механізм забезпечення прав ВПО, серед яких питання надання житла, медичної допомоги, доступу до освіти та зайнятості. Описано різні форми тимчасового та постійного житла, що надаються ВПО, включаючи оренду державного та муніципального житла, будівництво житлових комплексів для переселенців, а також програми пільгового іпотечного кредитування. Аналізуються способи забезпечення ВПО доступом до медичних послуг, включаючи первинну медичну допомогу, спеціалізовані медичні послуги та психосоціальну підтримку. Розглядаються програми інтеграції дітей ВПО у місцеві школи та дитячі садки, а також підтримка студентів-переселенців у вищих навчальних закладах. Досліджуються заходи щодо сприяння працевлаштуванню ВПО, включаючи програми перекваліфікації, професійного навчання та підтримки малого підприємництва. Окрему увагу приділено проблемам і перешкодам, з якими стикаються ВПО та органи місцевого самоврядування. Виявлено основні виклики, серед яких: відсутність необхідних коштів на місцевому рівні для реалізації програм підтримки ВПО, складні процедури отримання допомоги, які ускладнюють доступ ВПО до необхідних ресурсів та проблеми інтеграції ВПО у місцеві громади, включаючи соціальну напругу та дискримінацію. Автор пропонує рекомендації щодо подолання

цих проблем, наголошуючи на необхідності активної співпраці між державними органами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Підкреслюється важливість розвитку комплексних програм підтримки, що включають фінансову допомогу, спрощення адміністративних процедур, а також заходи для сприяння соціальній інтеграції ВПО у місцеві громади. Акцентується увага на необхідності посилення правового захисту ВПО та розробки довгострокових стратегій для забезпечення їхніх прав та свобод. Таким чином, пропонується всебічний аналіз та практичні рекомендації, спрямовані на покращення механізму захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні, що є надзвичайно актуальним у сучасних умовах.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, захист прав, механізм забезпечення прав, органи місцевого самоврядування, Україна, правова база, соціальне житло, медична допомога, освіта для внутрішньо переміщених осіб, зайнятість.

Selikhov D. The mechanism for ensuring rights and freedoms of internally displaced persons by local self-government bodies.

The article examines the mechanisms of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons (IDPs) by local self-government bodies in Ukraine. As a result of the armed conflict in the east of the country and the annexation of Crimea, the number of IDPs has increased significantly, which creates serious challenges for the state and society. The author analyzes the legal framework that regulates the rights of IDPs, including the Constitution of Ukraine, the Laws "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" and "On Local Self-Government in Ukraine", as well as international regulations. Practical mechanisms for ensuring the rights of IDPs are considered, including the provision of housing, medical care, access to education and employment. Various forms of temporary and permanent housing provided

to IDPs are described, including rental of state and municipal housing, construction of housing complexes for displaced persons, and subsidized mortgage lending programs. Ways to provide IDPs with access to medical services, including primary medical care, specialized medical services and psychosocial support, are analyzed. Programs for the integration of IDP children into local schools and kindergartens, as well as support for immigrant students in higher education institutions, are being considered. Measures to promote the employment of IDPs, including programs for retraining, vocational training and support for small businesses, are being studied. Particular attention is paid to the problems and obstacles faced by IDPs and local self-government bodies. The main challenges were identified, including: the lack of necessary funds at the local level for the implementation of IDP support programs, complex assistance procedures that complicate IDPs' access to necessary resources, and problems of IDPs' integration into local communities, including social tension and discrimination. The author offers recommendations for overcoming these problems, emphasizing the need for active cooperation between state bodies, public organizations and international partners. The importance of developing comprehensive support programs, including financial assistance, simplification of administrative procedures, as well as measures to promote the social integration of IDPs into local communities, is emphasized. Attention is focused on the need to strengthen the legal protection of IDPs and develop long-term strategies to ensure their rights and freedoms. Thus, a comprehensive analysis and practical recommendations are offered aimed at improving the mechanisms for protecting the rights and freedoms of internally displaced persons in Ukraine, which is extremely relevant in modern conditions.

Key words: internally displaced persons, protection of rights, mechanisms for ensuring rights, local self-government bodies, Ukraine, legal framework, social housing, medical assistance, education for internally displaced persons, employment.

Постановка проблеми. Внутрішнє переміщення осіб в Україні стало значущою соціальною проблемою внаслідок збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму. Станом на 2024 рік в Україні нараховується понад 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що становить значний виклик для держави та суспільства. Забезпечення прав і свобод цієї категорії населення потребує комплексного підходу та активної участі органів місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні прав ВПО, оскільки

вони безпосередньо взаємодіють з населенням і мають можливість оперативно реагувати на їхні потреби. З огляду на децентралізацію влади в Україні, яка передбачає передачу значної частини повноважень та ресурсів на місцевий рівень, роль місцевого самоврядування у забезпеченні прав ВПО стає ще більш важливою.

Основними правами, які потребують забезпечення для внутрішньо переміщених осіб, є право на житло, соціальну допомогу, освіту, медичне обслуговування, зайнятість та доступ до правосуддя. Органи місцевого самоврядування, зокрема міські, сільські та селищні ради, повинні розробляти та реалізовувати програми, спрямовані на задоволення цих потреб. Важливим є також створення умов для інтеграції ВПО в місцеві громади, що сприятиме їхній соціальній адаптації та мінімізації конфліктів на місцевому рівні.

Незважаючи на значні зусилля, що здійснюються органами місцевого самоврядування, існує ряд проблем, які ускладнюють ефективне забезпечення прав ВПО. Серед них можна виділити обмеженість фінансових ресурсів, недостатню координацію між різними рівнями влади, бюрократичні перепони та недостатню поінформованість ВПО про свої права. Крім того, впровадження заходів, спрямованих на підтримку ВПО, часто стикається з опором з боку місцевого населення, яке може відчувати конкуренцію за ресурси та послуги.

Важливим аспектом забезпечення прав ВПО є правова обізнаність як самих переміщених осіб, так і працівників органів місцевого самоврядування. Відсутність чіткої інформації щодо прав та обов'язків ВПО може призводити до порушень їхніх прав і ускладнювати процес інтеграції в нові громади. У цьому контексті важливу роль відіграють просвітницькі кампанії та тренінги для працівників органів місцевого самоврядування, які допоможуть їм краще розуміти специфіку роботи з ВПО та ефективно реагувати на їхні потреби.

Мета дослідження. Метою статті є всебічний аналіз механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування в Україні, а також розробка рекомендацій щодо їх удосконалення. Дослідження спрямоване на виявлення основних проблем і перешкод, з якими стикаються ВПО, та визначення ефективних заходів для їх інтеграції в місцеві громади.

Стан опрацювання проблематики. Серед них слід відзначити дослідження, проведені Українським інститутом майбутнього, Міжнародною організацією з міграції (МОМ), а також експертами Програми розвитку ООН (ПРООН). Значний внесок у розвиток правової бази та аналіз механізму захисту прав ВПО зробили

українські правознавці, такі як Володимир Василенко та Олена Лисенко, чії роботи стали основою для подальших досліджень у цій сфері.

Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є складним і багатограним процесом, який вимагає активної участі органів місцевого самоврядування, ефективної координації між різними рівнями влади та залучення громадськості. Це завдання вимагає не лише розробки та впровадження відповідних нормативно-правових актів, але й створення дієвого механізму їхньої реалізації на практиці. Враховуючи актуальність і масштабність проблеми, важливо продовжувати дослідження у цій сфері, що сприятиме розробці більш ефективних стратегій і підходів до забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правова база, яка регулює питання захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні, складається з комплексу міжнародних і національних нормативно-правових актів. Основу правового регулювання внутрішнього переміщення осіб в Україні становить Конституція України, яка гарантує рівність прав і свобод усім громадянам, незалежно від місця їхнього проживання. Стаття 33 Конституції України закріплює право кожного на вільне пересування, вільний вибір місця проживання та право залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законом [1].

Одним із ключових законодавчих актів, який визначає правовий статус внутрішньо переміщених осіб, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2]. Цей закон регламентує порядок реєстрації ВПО, визначає їхні права та обов'язки, а також встановлює механізм соціального захисту та державної підтримки. Важливим аспектом цього закону є гарантії забезпечення рівних прав внутрішньо переміщених осіб з іншими громадянами України, зокрема щодо отримання соціальних послуг, медичної допомоги, освіти та зайнятості [3, с. 34–39].

Крім того, діяльність органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав ВПО регулюється Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4]. Цей закон надає органам місцевого самоврядування широкі повноваження у сфері соціального захисту, що включає розробку та реалізацію місцевих програм підтримки ВПО, забезпечення житлом та соціальними послугами. Водночас, Законом України «Про соціальні послуги» передбачено надання спеціалізованих послуг внутрішньо переміщеним особам, зокрема соціальної адаптації та інтеграції [5].

Міжнародні нормативно-правові акти також відіграють значну роль у формуванні правової

бази щодо захисту прав ВПО. Україна є учасницею низки міжнародних договорів і конвенцій, таких як Конвенція про статус біженців 1951 року та Протокол 1967 року до неї, які, хоча і стосуються переважно біженців, містять важливі положення щодо захисту прав переміщених осіб [6]. Крім того, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення» визначає основні стандарти захисту прав внутрішньо переміщених осіб, які мають бути враховані на національному рівні [7].

Також важливим елементом правової бази є акти Кабінету Міністрів України та Міністерства соціальної політики України, які деталізують порядок реалізації прав і свобод ВПО, зокрема щодо отримання фінансової допомоги, порядку реєстрації та обліку, а також забезпечення житлом [8, с. 504–511]. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» визначає процедуру надання державної допомоги ВПО [9].

Таким чином, правова база захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є складною та багаторівневою системою, яка включає як національні нормативно-правові акти, так і міжнародні стандарти. Ефективне забезпечення прав ВПО вимагає не лише наявності відповідної правової бази, але й належної її імплементації на місцевому рівні органами місцевого самоврядування, що є ключовим елементом у процесі захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні є важливим аспектом діяльності органів місцевого самоврядування. Враховуючи масштаби внутрішнього переміщення, яке стало наслідком збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму, органи місцевого самоврядування мають розробляти та впроваджувати ефективні механізми для забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб. Одним із основних механізмів є створення місцевих програм підтримки ВПО, що включають надання фінансової допомоги, забезпечення житлом, доступ до медичних послуг, освіти та зайнятості. Ці програми спрямовані на інтеграцію ВПО в місцеві громади, що сприяє їхній соціальній адаптації та мінімізує ризики конфліктів [10].

Забезпечення житлом є одним з найважливіших аспектів підтримки ВПО. Органи місцевого самоврядування можуть надавати тимчасове житло, сприяти у придбанні або оренді житла, а також залучати міжнародні організації до реалізації житлових проектів. Наприклад, програми з будівництва соціального житла для ВПО можуть

бути реалізовані за підтримки міжнародних донорів, що дозволяє знизити навантаження на місцеві бюджети. Крім того, органи місцевого самоврядування можуть надавати фінансову допомогу на оплату житлово-комунальних послуг, що є важливим для забезпечення належних умов проживання.

Доступ до медичних послуг є ще одним ключовим механізмом захисту прав ВПО. Органи місцевого самоврядування повинні забезпечити внутрішньо переміщених осіб можливістю отримання медичної допомоги на рівні з іншими громадянами. Це включає доступ до первинної медико-санітарної допомоги, спеціалізованої медичної допомоги та медичних препаратів. Важливу роль відіграють мобільні медичні бригади, які можуть надавати медичні послуги в місцях компактного проживання ВПО, що особливо актуально для віддалених районів.

Освіта є ще одним важливим аспектом забезпечення прав ВПО. Діти внутрішньо переміщених осіб мають право на освіту на рівні з іншими дітьми. Органи місцевого самоврядування повинні забезпечити доступ до шкіл та дошкільних закладів, а також надавати підтримку у вигляді шкільного приладдя, підручників та інших необхідних матеріалів. Крім того, важливим є забезпечення доступу до вищої освіти та професійної підготовки для молоді з числа ВПО, що сприяє їхній інтеграції в суспільство та поліпшенню життєвих перспектив.

Зайнятість є важливим фактором соціальної стабільності та економічної незалежності ВПО. Органи місцевого самоврядування можуть сприяти працевлаштуванню ВПО через програми професійної підготовки, підвищення кваліфікації та створення робочих місць. Співпраця з місцевими підприємствами та бізнесом також є важливим елементом підтримки зайнятості ВПО. Наприклад, програми грантової підтримки для підприємців з числа ВПО можуть сприяти розвитку малого бізнесу та створенню нових робочих місць.

Соціальна підтримка включає надання різноманітних соціальних послуг, таких як психологічна допомога, соціальна адаптація, юридичні консультації та інші послуги, спрямовані на підтримку ВПО. Органи місцевого самоврядування можуть співпрацювати з громадськими організаціями, благодійними фондами та міжнародними організаціями для забезпечення комплексної соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Отже, механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні є комплексними та багаторівневими. Вони включають надання житла, доступ до медичних послуг, освіту, зайнятість та соціальну підтримку. Ефективність цих механізмів залежить від активної участі

органів місцевого самоврядування, співпраці з громадськими та міжнародними організаціями, а також належного фінансування та координації дій на всіх рівнях влади.

Поліпшення механізму захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні є важливим завданням для органів місцевого самоврядування, державних органів та громадянського суспільства. Одним із ключових напрямків є удосконалення правової бази [11, с. 122–126]. Необхідно здійснити систематичний перегляд та оновлення законодавства, що регулює права ВПО, з урахуванням нових викликів та потреб. Важливо забезпечити гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями ООН щодо внутрішнього переміщення. Особлива увага повинна бути приділена забезпеченню доступу до правосуддя для ВПО, включаючи надання безкоштовної юридичної допомоги.

Фінансова підтримка є критичним аспектом захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Для цього необхідно збільшити обсяги фінансування державних та місцевих програм підтримки ВПО, залучати міжнародні гранти та донорську допомогу. Важливим є також створення спеціалізованих фондів для фінансування проектів, спрямованих на інтеграцію та підтримку ВПО, що дозволить ефективніше розподіляти ресурси та контролювати їх використання.

Покращення механізму забезпечення житлом є одним із пріоритетних завдань [12, с. 130–136]. Для цього органи місцевого самоврядування повинні активніше співпрацювати з приватним сектором та міжнародними організаціями для реалізації проектів будівництва соціального житла. Необхідно спрощувати процедури отримання житла для ВПО, зокрема шляхом створення електронних черг та баз даних, що дозволить зменшити бюрократичні перепони та прискорити процес надання житла. Крім того, важливо забезпечити належні умови проживання в тимчасових притулках та соціальних гуртожитках, що включає проведення ремонтних робіт, забезпечення меблями та побутовою технікою.

Освіта є важливим елементом інтеграції ВПО в місцеві громади. Необхідно розробити та впровадити спеціальні програми підтримки для дітей ВПО, що включають додаткові заняття, психологічну допомогу та інтеграційні заходи. Важливо також забезпечити доступ до вищої освіти для молоді з числа ВПО, що може включати надання стипендій, грантів та пільгових умов вступу до навчальних закладів. Органи місцевого самоврядування повинні активно співпрацювати з освітніми закладами для розробки та впровадження таких програм.

Медичне обслуговування для ВПО повинно бути доступним та якісним. Для цього необхідно

забезпечити фінансування медичних програм, що включають безкоштовне надання ліків, регулярні медичні огляди та лікування. Важливо також розвивати мобільні медичні бригади, які можуть надавати медичні послуги в місцях компактного проживання ВПО. Крім того, необхідно забезпечити психосоціальну підтримку для ВПО, що включає консультації психологів, соціальних працівників та проведення реабілітаційних заходів.

Забезпечення зайнятості є критичним для економічної стабільності ВПО [13, с. 268–291]. Необхідно створювати програми професійної підготовки та перепідготовки для ВПО, що дозволить їм адаптуватися до ринку праці та знайти роботу. Важливо також забезпечити доступ до програм мікрокредитування для розвитку малого бізнесу серед ВПО, що сприятиме створенню нових робочих місць. Органи місцевого самоврядування повинні співпрацювати з підприємствами та бізнесом для створення умов працевлаштування ВПО, включаючи надання податкових пільг та інших стимулів для роботодавців.

Громадські організації та волонтерські рухи відіграють важливу роль у підтримці ВПО. Необхідно розширювати співпрацю між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями для реалізації спільних проектів та програм. Важливо також забезпечити підтримку волонтерських ініціатив, що включає надання ресурсів, організаційну допомогу та визнання їхньої діяльності на офіційному рівні.

Отже, поліпшення механізму захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні вимагає комплексного підходу та активної участі всіх зацікавлених сторін. Це включає удосконалення правової бази, збільшення фінансової підтримки, забезпечення житлом, доступ до освіти та медичних послуг, сприяння зайнятості та розширення співпраці з громадськими організаціями. Лише комплексні та скоординовані зусилля можуть забезпечити ефективний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та сприяти їхній інтеграції в українське суспільство.

Висновки, що випливають з дослідження механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення системи захисту цієї категорії населення. Збройний конфлікт на сході України та анексія Криму створили серйозні виклики для держави, зокрема щодо забезпечення прав ВПО. Незважаючи на значні зусилля органів місцевого самоврядування, державних органів та громадських організацій, існує низка проблем, які потребують вирішення для забезпечення належного захисту прав ВПО.

Аналіз правової бази показує, що національ-

не законодавство України в цілому відповідає міжнародним стандартам щодо захисту прав ВПО. Однак, необхідно здійснювати подальше оновлення та гармонізацію нормативно-правових актів, враховуючи нові виклики та потреби. Важливо забезпечити не лише належну імплементацію законодавства, але й ефективний контроль за його виконанням на місцевому рівні.

Забезпечення житлом залишається однією з найскладніших проблем для ВПО. Для її вирішення необхідно розширювати програми будівництва соціального житла, залучати міжнародну допомогу та активізувати співпрацю з приватним сектором. Важливо також спрощувати процедури надання житла та забезпечувати належні умови проживання в тимчасових притулках та соціальних гуртожитках.

Доступ до медичних послуг є критично важливим для внутрішньо переміщених осіб. Необхідно забезпечити фінансування медичних програм, включаючи безкоштовне надання ліків та регулярні медичні огляди. Важливу роль відіграють мобільні медичні бригади, які можуть надавати медичні послуги у віддалених районах. Крім того, психосоціальна підтримка для ВПО повинна бути невід'ємною частиною медичної допомоги.

Освіта та зайнятість є ключовими аспектами інтеграції ВПО у місцеві громади. Для забезпечення доступу до освіти необхідно розробляти спеціальні програми підтримки для дітей ВПО, включаючи додаткові заняття та психологічну допомогу. Сприяння зайнятості ВПО включає створення програм професійної підготовки, надання мікрокредитів для розвитку малого бізнесу та співпрацю з підприємствами для створення нових робочих місць.

Громадські організації та волонтерські рухи відіграють важливу роль у підтримці ВПО. Співпраця між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями є критично важливою для реалізації спільних проектів та програм. Підтримка волонтерських ініціатив повинна включати надання ресурсів, організаційну допомогу та визнання їхньої діяльності на офіційному рівні.

Висновки. Отже, забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є складним і багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу та активної участі всіх зацікавлених сторін. Подальший розвиток механізму захисту прав ВПО вимагає не лише удосконалення правової бази та збільшення фінансової підтримки, але й ефективної координації дій на всіх рівнях влади та залучення громадянського суспільства. Лише комплексні та скоординовані зусилля можуть забезпечити належний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та сприяти їхній інтеграції в

українське суспільство, створюючи умови для мирного та стабільного розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: (з офіційним тлумаченням Конституційного Суду України). Київ: Ліра, 2006. 96 с.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
3. Наливайко Л., Орешкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34–39.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР: станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.
5. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII: станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
6. Конвенція про статус біженців (укр./рос.): Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 28.07.1951 р.: станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
7. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Головна*. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini>.
8. Басова І. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. № 27. С. 504–511.
9. Про внесення змін до Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2020 р. № 491: станом на 22 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2020-п#Text>.
10. Трачук П., Явор О., Білаш О. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспект. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. 346 с.
11. Чічкань М. Державна політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 122–126.
12. Наливайко Л., Мінакова Є. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 130–136.
13. Nalyvaiko L., Orieshkova O. Internally displaced persons: theoretical and legal aspects. *Human rights as a base for the implementation of european legal values in ukraine and the republic of poland in the context of civil society development: collective monograph*. lublin: izdevnieciba "baltija publishing. 2019. P. 268–291.